

DE GENTSE MINDERBROEDER DER ANNALES GANDENSES EN DE KRIJGSKUNST IN DE PERIODE 1302-1304

Onder de talrijke kronijken die handelen over de strijd tussen Philips de Schone en Gwijde van Dampierre, voortgezet door zijn zonen en de Vlaamse gemeentenaren, nemen de *Annales Gandenses* de eerste plaats in. Een nederige Gentse minderbroeder is er in geslaagd een uitstekend overzicht te geven der gebeurtenissen vanaf 1296 tot 1310. Onder de banale en trouwens verkeerde titel *Annales Gandenses* gaat het werk schuil van een verstandig en scherpzinnig schrijver, die een waardevol historisch document nagelaten heeft. Uitgevers zowel als historici zijn het eens om hem die welverdiende lof toe te zwaaien¹. Indien de *Chronique artésienne* nauwkeuriger is voor de data², mist zij toch beoordelingen van de tijdgenoot, waardoor de *Annales* van de minderbroeder zo waardevol blijken, en schijnt zij ons ook wat meer partijdig dan het werk van de Gentenaar³. Voor de politieke geschiedenis en de sociale woelingen in Vlaanderen op het einde van de XIIIe en in het begin der XIVe eeuw, vormen de *Annales Gandenses* een enige bron, waarvan de juistheid gemakkelijk te controleren valt door de archiefstukken⁴.

(1) F. FUNCK-BRENTANO citeert ze in zijn uitgave der *Annales Gandenses* (Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire, fasc. 18, Parijs, 1896), p. XXVII en noot 1. Cf. zijn *Mémoire sur la bataille de Courtrai et les chroniqueurs qui en ont traité*, (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1re série, t. X, 1re partie, 1891), p. 263-265. Cf. V. FRIS, *De Slag bij Kortrijk*, (Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Gent, 1902), p. 122-123.

(2) Ed. F. FUNCK-BRENTANO, (Coll. de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire, fasc. 25, Parijs, 1899).

(3) Zie de kritiek op het verhaal van deze bron voor de slag bij Kortrijk: V. FRIS, *op. cit.* p. 18-20. R. L. WAGNER, *La bataille de Courtrai* (1302). *Essai de critique des sources françaises*, (Mémoire de l'Académie nationale des sciences, arts et belles-lettres de Caen, nouv. série, t. X, Caen, 1942), p. 378, n. 384; p. 410-411. J.F. VERBRUGGEN, *De Slag bij Kortrijk* (11 Julij 1302), (Het Leger. De Natie, Brussel, 3e jaargang, nrs 7 en 8, 1948), nr 7, p. 18-19.

(4) L. DELFOS, *1302 door Tijdgenoten verteld*, Antwerpen, 1931, nr 66, p. 112. Schrijver suggereert ten onrechte dat de minderbroeder de sociale toestanden uit de jaren 1308-1310 afgebeeld heeft voor de periode 1300-1302. Aan de hand der rijke gegevens uit de Brugse stadsarchieven blijkt dat deze onderstelling volledig uit de lucht gegrepen is. Zie: JOS. DE SMET, *De Inrichting van de Poorterlijke Ruitertij te Brugge in 1292 en haar Indeling in Gezindheden in 1302*, (Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Verslagen en Mededelingen, Aug.-Sept. 1930), p. 487-505. Het blijkt eveneens voor de toestanden te Gent.

Doch naast die algemeen erkende waarde der kronijk op politiek en sociaal gebied, en als verhaal der krijgsverrichtingen, heeft de minderbroeder nog uiterst interessante beschouwingen nagelaten over de krijgskunst in de periode 1302 tot 1304, die op dit gebied een echte omwenteling vertoont. De kroniekschrijver toont ons daarbij niet alleen de maatregelen aan Vlaamse zijde, doch eveneens de reacties van hun vijanden, en de methode door hen gebruikt om de kracht der Vlaamse milities te neutraliseren. Deze gegevens zijn zeker even belangrijk als zijn rake uiteenzettingen over de inwendige toestanden in de steden en in het graafschap, omdat de bronnen die ons inlichten over een tijdelijke evolutie in de krijgskunst, eerder zeldzaam zijn. De strijdtechniek trouwens vertoont de engste samenhang met het sociale leven van die tijd en verdient daarom alleen reeds volledig belicht te worden. Daarenboven laten de inlichtingen en beschouwingen van de minderbroeder toe, belangrijke aspecten uit de strijd der stedelijke milities tegen de Franse ridderlegers te verklaren, zelfs voor de latere conflicten en veldslagen, als Kassel (1328) en West-Rosebeke (1382). De conclusies op dit gebied getrokken door de minderbroeder zijn des te merkwaardiger omdat ze volledig bevestigd worden door de Franse bronnen, in bedekte vorm natuurlijk.

Over het algemeen geeft een kroniekschrijver slechts een beschrijving der gevechten of der oorlogvoering, doch trekt hij geen besluiten daarover, zodat de moderne historicus deze zelf moet afleiden uit feiten, die dikwijls slechts gedeeltelijk overgeleverd zijn. Het is trouwens een zeldzaam verschijnsel een clericus te vinden die zo zorgvuldig op de hoogte was van de krijgskunst van zijn tijd. De *Chronique arlésienne* is zeer nauwkeurig in haar uiteenzettingen en de bewegingen der legers worden over het algemeen bondig gemotiveerd. Schrijver geeft echter nooit een algemene beschouwing met conclusies. Guillaume Guiart heeft ons een uitstekende bron geschonken voor het militair leven van zijn tijd. Hij bezorgt merkwaardige, doch breed-sprakerige beschrijvingen van het Vlaams gemeentelijk leger, van de goedendag⁵, van de Vlaamse phalanx⁶, en natuurlijk eveneens van de Franse legers. Maar zijn aanwezigheid op het krijgstoneel was vrij kort. Hij kwam slechts in begin 1304 aan en werd reeds in Augustus gewond. Hij had dus onvoldoende persoonlijke ondervinding om hier een beeld der evolutie te schenken, al heeft hij zijn kennis natuurlijk aangevuld door het verhaal van strijdmakkers en door de lektuur van andere bronnen. Doch als kruisboogschutter, en als strijder die zelf actief deelgenomen heeft aan de krijgsverrichtingen, is Guiart erg partijdig. Hij overdrijft wel eens de rol van zijn wapenbroeders. Soms ontbreekt het hem volledig aan waarheidsliefde⁷. De sergeant van Orleans miste verder de hogere relaties, die de Gentse minderbroeder

(5) G. GUIART, *La branche des royaus Ungnages* (ed. N. de Wailly en L. Delisle, Recueil des Historiens de France, t. XXII), p. 233, v. 14407-14437.

(6) *Ibid.*, p. 287-288, v. 20155-20169 ; p. 291-292, v. 20573-20578.

(7) Zie de belachelijke uitleg verschaft voor de Franse nederlaag te Kortrijk : G. GUIART, *op. cit.*, p. 239-240, v. 15128-15140. Cf. H. PIRENNE, *La*

zo voortreffelijk inlichtten over de plannen der chefs en de grote lijnen der oorlogvoering. Voor de tactiek van de tijd waren beide schrijvers ooggetuigen ⁸.

Vóór de slag bij Kortrijk schenkt de minderbroeder niet meer inlichtingen dan enige andere bron, betreffende de militaire zijde der gebeurtenissen. Hier en daar vinden we een nuttig en interessant detail over de stedelijke milities ⁹. Doch na 11 Juli worden de inlichtingen over de krijgsverrichtingen uiterst rijk aan gegevens en aan beschouwingen.

1. De Evolutie der Tactiek van Kortrijk tot de Pevelenberg

Te Kortrijk was de minderbroeder zelf niet aanwezig. Dit blijkt duidelijk uit een vergelijking met zijn levendig en omvangrijk verhaal van de slag bij Pevelenberg. Al geeft hij er uitvoerig de voorafgaande gebeurtenissen en het oprukken van het Frans leger vóór de slag zelf, zijn relaas van het gevecht is te beknopt. Men vraagt zich terecht af waarom de zo goed ingelichte minderbroeder daarover zo weinig verhaalt. Een nader onderzoek der *Annales* toont duidelijk dat hij die veldslag zelf als gekend beschouwt. Voorzeker heeft de toenmalige propaganda de slag in legendarische kleuren afgeschilderd, zodat onze kronijkschrijver het niet nodig geoordeeld heeft hem in meer details te vertellen. In zijn verder verhaal immers maakt hij twee uiterst belangrijke allusies op het gevecht en de feiten die hij hierdoor aan zijn beknopt overzicht van 11 Juli 1302 toevoegt, behoren juist tot de voornaamste punten, die het meest betwist werden. Het is in zijn relaas van de slag bij de Pevelenberg dat hij twee maal een zeer interessante vergelijking schenkt met wat in bijna identieke omstandigheden plaats greep onder de muren van Kortrijk.

De eerste allusie slaat op het verschil in de houding der Franse ridders in 1304 en 1302. Te Kortrijk hielden de zware Franse ruiters een frontale algemene stormloop op de dichte en onbeweeglijke

version flamande et la version française de la bataille de Courtrai, Bull. de la Comm. royale d'histoire, IVe série, t. 17, 1890), p. 23-26. F. FUNCK-BRENTANO, *Mémoire*, p. 260-263. V. FRIS, *op. cit.*, p. 27; F. LOT, *L'art militaire et les armées au Moyen Age en Europe et dans le Proche Orient*, 2 vol., Parijs, 1946, t. I, p. 257. R.L. WAGNER, *op. cit.*, p. 397-398. Te Kortrijk overdrijft hij trouwens ook de rol van de kruisboogschutters: J. F. VERBRUGGEN, *op. cit.*, nr. 7, p. 20.

In de slag bij de Pevelenberg beweert hij (GUIART, *op. cit.*, p. 290, v. 20426-30) dat de *Oriflamme*, die er door de Vlamingen beschadigd werd (*Ann. Gand.*, p. 77), niet de echte standaard was. Dit is volledig uit de lucht gegrepen: zie *Chronographia regum Francorum* (ed. H. Moranvillé, Société de l'histoire de France, 1891), t. I, p. 161. Elders bewaart hij een verdacht stilzwijgen: Moranvillé in *Chronographia*, t. I, p. 144, n. I.

(8) *Ann. Gand.*, p. 40: „Ego vidi pontem quendam factum super naves quinque...”. Daarenboven is de uitvoerige en levendige schildering van de slag bij de Pevelenberg voorzeker eveneens het werk van een ooggetuige (p. 69-79). Voor G. GUIART, zie hoger.

(9) *Ann. Gand.*, p. 19: voor de Gentse milities.

Vlaamse phalanx. Bij de Pevelenberg echter waagden de ridders geen algemeen handgemeen meer. Zij veinsden een heftige stormloop, doch hielden bij tijd hun paarden in, zoals ze onder elkaar afgesproken hadden vóór het gevecht. De ruiters bleven dan onbeweeglijk staan tegenover de Vlamingen, terwijl ze met hun lans en geweld aanvallen, doch verkozen nu met kunst te strijden, omdat zij een nieuwe noodlottige afloop zoals te Kortrijk vreesden¹⁰.

Deze duidelijke en uitdrukkelijke passus, op zichzelf genomen, werd tot nu toe onopgemerkt voorbij gegaan¹¹. Hij bekomt echter nog een groter bewijskracht door vergelijking met een andere beschouwing van de minderbroeder, tijdens het eerste belangrijke treffen tussen Franse en Vlaamse troepen na 11 Juli 1302. Op 4 April 1303 werd een der drie korpsen die met Willem van Gulik naar St. Omaars oprukten, en dat daarbij weinig voorzorgen nam, verrast door een troep van 800 ridders, waaronder zich Leliaerts bevonden, die goed de streek kenden, en zich allen in het bos van Ruhout verscholen hadden. De lieden uit St.-Winoksbergen, die er ordeloos rondliepen, en onder hen nog meest de knechten en de wagenvoerders, leden er zware verliezen¹². Het contingent van Ieper marcheerde vóór de militie van St.-

(10) *Ibid.*, p. 70 : „Cumque balistarii suum complevissent officium, et acies Francorum equestris cum quodam simulato impetu versus Flandrensibus, suis balistariis recedere jussis, veniret, balistarii Gandenses et omnium aliorum preter Brugenses, cordas balistarum suarum incidentes, ipsas balistas, contra tibias equorum quos Franci insidebant, projecerunt, se in sua acie componentes. Appropinquantibus autem Francis-Flandrensibus immobiliter et fortiter in sua acie stantibus, et bellum, sicut in Curtraco evenerat, commune et utile habere credentibus —, in tantum, quod Franci cum hastis suis hastas Flandrensium tangere possent, retractis equis suis cum frenis, quasi immobiles stantes remanserunt, una acie alteram respiciente, non enim audebant viribus, sed arte, sicut sibi mutuo condixerant, preliari, timentes belli eventum Curtracensis.”

(11) V. FRIS (*op. cit.*, p. 361, n. 1) gebruikt deze passus om te tonen dat Robrecht van Artois te Kortrijk alle regels der taktiek vergat door te veronachtzamen zijn ruiters voor te lichten. We hebben hem bondig uiteengezet in : De Slag bij Kortrijk, nr 7, p. 20.

Het is wel eigenaardig dat de uitgever der *Annales Gandenses*, F. Funck-Brentano nooit gewag gemaakt heeft van deze belangrijke passus in zijn bijdragen over de slag bij Kortrijk.

(12) *Ann. Gand.*, p. 43-44. Er sneuvelden er ongeveer 1000 volgens de minderbroeder, een aanzienlijk getal dat misschien wel overdreven is. De *Chronique artésienne* (p. 60) is in de wolven : 16.000 doden. De uitgever merkt op dat dit onwaarschijnlijk aantal bevestigd wordt door de *Anciennes chroniques de Flandre*, (Recueil des hist. de France, t. XXII, p. 388,F) : 15.000. Dit getal vindt men ook in de *Chronographia regum Francorum* (t. I, p. 132). De *Anciennes chroniques* (p. 388) geeft ons echter de reden der fantastische overdrijving : „Et fut donnée pour chascun millier enterrer cinquante livres, monnoie d'Artois”. Indien dit waar is hebben de begravers hier een uitmuntende zaak gedaan door het aantal gesneuvelde vijanden geweldig te overdrijven.

Dat de gesneuvelden vooral bestonden uit de knechten en wagenvoerders, blijkt niet alleen uit de *Ann. Gand.* (p. 44) doch ook uit de *Anciennes chroniques* (p. 388) en de *Chronographia regum Francorum* (t. I, p. 132), waar

Winoksbergen, en leed er eveneens verliezen¹³. Willem van Gulik smelde ter hulp met het derde korps, de troepen uit Veurne, Kassel en omstreken. Tegenover de overmacht in ruiters bij de vijand, deed Guulke zijn bereden gevolg afstijgen en liet het te voet plaats nemen tussen het voetvolk, dat opgesteld werd in cirkelvorm. De Franse ridders echter durfden deze troep niet aanvallen, doch reden rond de formatie om een zwak punt op te sporen. De ruiters, die in het bereik der Vlaamse wapens kwamen, lieten er het leven, terwijl de Vlamingen die de gelederen verlieten, hetzelfde lot deelden, omdat zij terstond omver gereden werden. Zo stonden beide troepen wel twee uur tegen over elkaar zonder dat het tot een algemeen treffen kwam.

Na dit verhaal geeft de minderbroeder weer een zijner interessante en ver strekkende beschouwingen ten beste: «Na de slag bij Kortrijk hebben de Fransen nooit gedurfd, noch te paard, noch te voet, terwijl de Vlamingen steeds te voet streden, hen terzelfdertijd met gans de formatie te bevechten; doch zij reden er rond en wanneer zij konden vielen zij zwakjes aan met drie of vier onder hen, om dan terstond met hun paarden achteruit te springen, om de Vlamingen uit hun slagorde te lokken, opdat andere ridders deze met een aanloop omver zouden rijden»¹⁴.

de Vlamingen zeggen: „non enim occidistis nisi rusticos”. Cf. *ibid.*, p. 130, de aanval der Fransen op het Vlaamse kamp.

(13) F. FUNCK-BRENTANO, (*Philippe le Bel en Flandre*, Parijs, 1897, p. 441), beweert dat het korps der kruisboogschutters van St Joris uit Ieper, er vernietigd werd. Op 800 man zouden er 600 gesneuveld zijn. Hij steunt daartoe op: J. J. LAMBIN, *Verhaal van den Moord van eenige Schepenen, Raeden en andere Inwooners der Stad Ypre, gebeurd den 29sten en 30sten November 1303*, Ypre, 1831, p. 8, en E. VANDENPEEREBOOM, *Ypriana*, t. II, p. 159. Lambin neemt aan dat er 12.000 Vlamingen sneuvelde (p. 7). Dit is onmogelijk. De bronnen van de tijd zelf geven daarenboven geen cijfers voor de gesneuvelde Ieperlingen. Het is praktisch onmogelijk dat Ieper 800 kruisboogschutters telde, daar waar wij er in het meer bevolkte Brugge hoogstens 320 aantreffen te Kortrijk en in een gewone krijgstoct slechts 200 stedelijke schutters. De stadsrekeningen van Ieper geven als hoogste aantal 100 kruisboogschutters: DES MAREZ en DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres* (Comm. royale d'histoire in 4°, Brussel 1909), t. I, p. 146. V. FRIS, *op. cit.*, p. 293-294, F. BLOCKMANS, 1302. *Voor en na* (De Seizoenen, nr. 9, Antwerpen, 1941), p. 77; H. NOWE, *La bataille des Eperons d'or*, (Coll. „Notre Passé”, Brussel, 1945), p. 85, nemen allen aan dat de gilde van St. Joris er vernietigd werd.

(14) *Ann. Gand.*, p. 44: „Post bellum enim Curtracense numquam Franci ausi sunt, nec eques nec pedes, Flamingos semper pedes pugnantibus insimul cum tota acie impugnare, sed semper eos circumequitantes, quando poterant, per tres vel quatuor eorum aliquantum invadabant, cito cum equis ab eis resiliens, ut ipsos de acie sua extraherent, et tunc alii ipsos cum impetu ad terram prosternerent.” Cf. in September 1302 (p. 38): „Rex igitur Flandrensens invadere non audebat, videns suos corde pavidos, et propter gravem eventum belli Curtracensis, Flamingorum occursum horribiliter pertimescentes”.

Chronographia regum Francorum, t. I, p. 119: geeft over deze feiten van September 1302 nog waardevolle inlichtingen. De graaf van Bretagne was verontwaardigd over de aftocht van de koning. Ook in 1303 is de herinnering nog levendig (*Ibid.*, p. 143): „Porro conestabularius videns quod Flamingi

Het spreekt vanzelf dat we deze algemene conclusie van de minderbroeder niet zonder contrôle aanvaarden. Een grondig onderzoek naar wat de Franse kronijkschrijvers hierover vertellen, dringt zich volledig op. Voor hetzelfde gevecht vinden we een bevestiging van de bewering der *Annales Gandenses*, in de *Chronique artésienne*. Het voetvolk van Willem van Gulik was er zo dicht geschaard dat de vermoeide Franse ridders het beter vonden niet meer aan te vallen¹⁵. Deze kronijk schenkt ons trouwens reeds op 26 December 1302 een uitmuntend voorbeeld van de nieuwe Franse taktiek: pogingen om de Vlamingen te omsingelen onder de muren der abdij van Watten, waar Jaak van Bayonne tevergeefs tracht zulk manoeuvre uit te voeren¹⁶.

Guillaume Guiart bevestigt de *Annales Gandenses* voor de speciale vorm der opstelling aangenomen door Willem van Gulik en zijn troep; hij toont er ook de nieuwe taktiek der Franse ridders, die trachten de Vlamingen uit hun slagorde te lokken¹⁷. Hij zegt zelfs zeer uitdrukkelijk dat de gemeentenaren met gekruiste lansen de ridders afwachten, en zo stevig opgesteld stonden, dat de Fransen onmogelijk in hun

volebant pugnare, non formidantes mortem, noluit suos perire, considerans dictam amissionem regis apud Curtracum..." Deze gebeurtenissen worden in in de *Chronographia* verkeerdelijk in 1304 geplaatst. Zie *Ann. Gand.*, p. 52,

(15) *Chron. art.*, p. 60: „Et là estoit Willaumes de Julers en une autre route, et estoit descendus à piet, et se mist avoec les Flamens... Et avoit tant de pule à piet entour lui qu'il s'estoient si feru ensanle et estoient si seré que nos gens, qui estoient travellié et lasse, et leur cheval aussi, de chele occhision faire, qu'il n'eurent mie conseil qu'il assalissent chele gent u Willaumes de Julers estoit; et furent si près li uns de l'autre qu'il parlerent ensanle, et demoura Willaumes de Julers en chele bataille qui estoit si drue et si espesse ens u camp". Cf. *ibid.*, p. 60, nr. 3, een uittreksel uit de *Anciennes chroniques de Flandre*, (Rec. Hist. de France, t. XXII, p. 388, A-B): „Quand le gentil capitaine (Jacques de Bayonne) perchut que il ne les pourroit rompre et que le soleil aloit fors vers terre, il commanda... que ilz se retrayssent..." Bijna woordelijk dezelfde tekst in de *Chronographia regum Francorum*, t. I, p. 131. Zie voor het verwantschap tussen deze kronijken: H. PIRENNE, *L'ancienne chronique de Flandre et la Chronographia regum Francorum*, (Bull. Comm. royale d'histoire, Ve série, t. 8, 1898), p. 199-208.

(16) *Chron. art.*, p. 58-59: „Et adont il (Jacques de Bayonne) ordena ses batailles et chevaucha le siue bataille par derriere les murs de l'abeie pour aus enclorre."

(17) G. GUIART, *op. cit.*, p. 248, v. 16050-54: Lors font des II eschièles une;
Aussi reonde comme pomme:
Es rens dé hors sont li riche homme
Très bien armez jusques ès plantes.

De Franse ridders: (v. 16065-16080)
Les vont, par commune accordance, — Enclorre entour comme une dance,
Et prennent, pour les esmoier, — Environ eus à hardoier
En leur premeraines venues. — Mes cil ont leur lances tendues
A pointes luisanz et moisies, — Et à l'environ d'eus croisies
De tous lez si très sagement — Que nus (tant aille isnèlement
Par cheval des esperons batre) — Ne s'a pouvoir d'entr'eus embatre,
Tant comme cèle ordenance aient; — Porquoi li François se retraient,
Qui biau loisir de parler ont, — Et s'avisent que il feront.

slagorde konden binnendringen, zolang de Vlamingen die opstelling bewaarden. Daar de ridders te vergeefs een zwak punt zochten, bleef er hun niets anders over dan wijselijk af te trekken. Tijdens de slag bij de Pevelenberg trekt Guiart daarenboven twee maal de aandacht op de uitzonderlijke stevigheid der Vlaamse phalanx en de practische onmogelijkheid om ze met ruitery of met voetvolk aan te tasten of er binnen te dringen. Indien de Vlamingen die opstelling bewaren, zegt hij, kunnen zij niet doorbroken worden. Uit zijn tekst blijkt nog dat het front der massieve Vlaamse slagorde daar versterkt was door de grote schilden (targen) der kruisboogschutters¹⁸.

Hieruit blijkt duidelijk dat het getuigenis der *Annales Gandenses* volledig bevestigd wordt door de voornaamste, best ingelichte en uitvoerigste Franse bronnen, voor de periode 1302-1304. Het belang van deze vaststelling mag niet onderschat worden voor het verklaren van de slag bij Kortrijk, de latere veldtochten in 1302, 1303, 1304 en de krijgsvieringen van de Franse vorsten in 1314, en 1315, waarbij zij telkens aftrokken zonder een veldslag te wagen. De lessen door de Franse ridders uit hun nederlaag te Kortrijk getrokken, belichten dit gevecht op een uitmuntende wijze en tonen in het dispuut over de rol der beken, dat deze faktor niet de voornaamste geweest is. De zware ruiters hebben natuurlijk beter dan om het even welke bron geweten waarom zij de nederlaag geleden hebben. Aan de hand van hun gevolgtrekkingen kunnen we dus retrospectief de slag op de Groeningekouter belichten. En daarna zullen we beter begrijpen waarom de Vlamingen later overwonnen werden te Kassel (1328) en te West-Rosebeke (1382).

Wat vooraf gaat heeft de belangrijke rol getoond der stevige slagorde aangenomen door de gemeentenaren. Te Kortrijk was die dichte opstelling nog versterkt door het reservekorps van Jan van Renesse. De morele invloed van zulke formatie mag niet onderschat worden, omdat zij aan de strijders der phalanx de zekerheid verschafte dat zij in geval van nood zouden ondersteund en geholpen worden. Na de slag op de Groeningekouter treffen we nergens nog een reserve aan in de slagorde der Vlamingen. Het idee ervan komt dus waarschijnlijk

(18) *Ibid.*, p. 287, v. 20159-60: De Vlaamse chefs geven de volgende raad aan hun troepen: „qu'il ne se descloent; — C'est la chose que plus leur loent.” Juist dezelfde raad gaf Renesse te Kortrijk: L. VAN VELTHEM, *Voortzetting van den Spiegel Historiae* (1248-1316), d. II, ed. H. Van der Linden en P. de Keyser, (Comm. royale d'histoire, in 4°, Brussel, 1931), 4e boek, c. 27, p. 305, v. 1896: „Dat si hem niet lieten dorbreken”.

Verder zegt GUIART nog (p. 287-88, v. 20161-69):
 Au dehors des rens, à l'issue — Ont leur haie ourdie et tissue
 De forz targes longues et léés, — Dont tant a là atropelées
 Que par droit lancier ne par traire — Ne leur peut-on granment meffaïre;
 Ce sai-ge bien certainement: — Jà s'il se tiennent sagement,
 Leur oper ne sera dessemblée.

En op p. 291-92, v. 20573-78:
 „Entouz liens si serrément — Qu'à pié, n'à cheval, n'autrement...
 Ne pourroit nul entr'eus passer — (Comment qu'efforcier s'en déüst)
 Que grant damage n'i éüst”.

volledig toe aan de knappe militaire figuur, die Renesse zonder twijfel was. De Zeeuwse edelman was inderdaad niet meer aanwezig tijdens de verdere strijd tegen de Franse legers daar hij zich in 1303 en 1304 opnieuw in Zeeland en Holland bevond. Het mag jammer heten dat de andere chefs dit uitstekend voorbeeld niet gevolgd hebben, bij voorbeeld tijdens de slag bij de Pevelenberg. Op de Groeningekouter heeft het korps van Renesse de slagorde der milities gered, en door de tegenaanval de verpletterende overwinning der Vlamingen mogelijk gemaakt. Daarin speelden de beken een aanzienlijke rol, door het aantal der gesneuvelden te verhogen.

Het is natuurlijk lastig juist de invloed af te wegen van de talrijke factoren die hun rol speelden in de overwinning der opstandelingen te Kortrijk. We denken echter dat het aandeel van het terrein vooral voor het uitleggen der latere mislukkingen, als te Pevelenberg, of der nederlagen, als te Kassel en West-Rosebeke, enigszins overdreven werd¹⁹. Het terrein heeft te Kortrijk aan de opstelling der opstandelingen stevige flanken bezorgd en hun rug beschermd. Het is echter zo elementair voor voetvolk, zijn flanken goed te beveiligen, dat zij dit desnoods zullen uitvoeren, indien het terrein er zich niet toe leent, door een oordeelkundig gebruik der wagens, waarvan de gemeenten rijkelijk voorzien waren. Op dit gebied hadden de milities reeds een lange ondervinding, daar we de neiging al aantreffen op het einde der XIIe eeuw, ook te Veurne (1297), en later bij de Pevelenberg²⁰. De beken hebben de aanval der ridders geremd, en vervolgens toegelaten hun groter verliezen toe te brengen. De vraag is: zouden de opstandelingen de overwinning kunnen behaald hebben zonder die waterlopen? We denken dat dit mogelijk was. We moeten inderdaad eerst en vooral vertrekken van de psychologie van de gepantserde ridder. Deze strijder vormt het wapen bij uitstek voor de doorbraak der vijandelijke formaties. Dit is dan ook zijn geliefkoosde taktiek. Indien deze methode te kort schiet tijdens een eerste aanval, dan wordt, met de hoop ditmaal te slagen, een nieuwe stormloop ingezet. Het afbreken van het gevecht zou gelijk gestaan hebben met het bekennen der nederlaag en zou de weerstand van het vijandelijk voetvolk in een volgende slag verhoogd hebben, door het vertrouwen voortgesproken uit een eerste succes. Ridderlijke opvattingen van eer, moed en dapperheid zouden er zich ook tegen verzet hebben. Vergeten we inderdaad niet dat het voor die edelen de eerste maal in hun ervaring is, dat zij op zulke ongewone en verrassend stevige weerstand stuiten. Zelfs een zuiver defensieve houding, zonder tegenaanval vanwege het voetvolk,

(19) H. DELBRÜCK. *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, t. III, 2e druk. Berlijn, 1923, p. 459 en 462. Cf. E. DANIELS, *Geschichte des Kriegswesens*, II. *Das mittelalterliche Kriegswesen*, (Sammlung Göschen, nr. 498), 2e druk, Berlijn 1927, p. 114.

(20) *Histoire de Guillaume le Maréchal, comte de Striguil et de Pembroke et régent d'Angleterre de 1216 à 1219*, ed. P. Meyer, (Société de l'histoire de France, 3 vol., Parijs, 1891-1901,) t. II, p. 23-27, v. 10773-10863, (1197?).

In 1297: *Chron. art.*, p. 15. Voor de slag bij Pevelenberg, zie verder.

kon een afgetekende overwinning bezorgen, omdat de ridders zelf de aanvallen voortzetten en daarbij natuurlijk zware verliezen leden. Dit gebeurde trouwens te Crécy, in 1346, waar de Franse ridders voor het eerst kennis maakten met de Engelse defensieve tactiek, gesteund op het gebruik van uitmuntende boogschutters, bijgestaan door afgestegen ridders, die meer stevigheid aan de slagorde verschaften²¹. De Franse edelen liepen er steeds opnieuw storm tegen de boogschutters en de te voet strijdende Engelse edelen. Hun verliezen waren tenslotte zo zwaar als in Kortrijk! Het spreekt echter vanzelf dat dit gebeurde bij de eerste botsing met nieuwe tactische formaties, waarvan de kracht slechts kon gekend worden door ondervinding. In een sterke en dichte phalanx, samengesteld uit vastbesloten strijders, die in defensief de ridders afwachten, hadden de gepantserde edelen een onoverkomelijke hinderpaal gevonden voor hun tactiek der doorbraak. De Vlamingen putten nog een bijkomstige kracht in het numerieke overwicht dat zij bezaten tijdens het handgemeen.

Maar om de moed en de durf te hebben aldus weerstand te bieden aan de charge der zware ridders, of aan de bedreiging er mee, was een stevig moreel vereist. Het verschil in houding bij de gemeentenaren in 1297 en 1302, toont duidelijk de invloed van de revolutionnaire geest van 1302. De sociale samenhang der gemeenten en der ambachten, hun vertrouwen in de leiders uit de adel, die zelf door hun gepaste maatregelen het moreel der troepen wisten op te drijven, en te voet in hun midden al de gevaren trotseerden zodat ze hen in geval van nood niet te paard konden verlaten: al deze factoren waren noodzakelijk om te durven weerstand bieden. De rijkdom der Vlaamse steden zorgde voor een uitmuntende bewapening, die zorgvuldig aangepast was voor de strijd tegen de ridders. Moreel en bewapening, ervaren leiders: het zijn de oorzaken voor de overwinning zoals ze door de minderbroeder zelf worden aangegeven — samen met de hulp van God, zoals dit past onder de pen van een clericus²². We willen het terrein natuurlijk niet uitsluiten, en de rol ervan niet onderschatten, doch het komt na de eerst vermelde, in het licht van wat later gebeurde, en van de lessen door de Franse edelen getrokken uit hun nederlaag. Het spreekt immers vanzelf dat de veldtochten na Kortrijk, van 1302 tot 1304, aan de Franse ridders voldoende mogelijkheden geboden hebben om hun tegenstrevers uit gunstige stellingen te manœuvreren. Doch daar de edelen geen algemene aanval, en vooral geen heftig handgemeen, waarin zij te weinig talrijk waren, durfden ondernemen, zou zulk manœuvre tenslotte weinig uitwerking gekend hebben.

Andere veldslagen verschaffen ons trouwens voorbeelden van stevige

(21) F. Lor, *op. cit.*, t. I, p. 343.

(22) *Ann. Gand.*, p. 32: „Sicque, Deo disponente omnia et ordinante, coram textoribus, fullonibus et vulgaribus Flamingis et peditibus — licet fortibus et virilibus, bene armatis et cordatis, et expertos gubernatores habentibus — corrui ars pugne.” V. FRIS, (*De Slag bij Kortrijk*, p. 124). vergist zich wanneer hij zegt dat de minderbroeder de overwinning alleen aan de dapperheid van de Vlaamse strijders toeschrijft.

opstellingen bij het voetvolk, indien dit vertrouwen in zichzelf, in zijn leiders en zijn bewapening heeft, en dus de moed bezit om weerstand te bieden aan de gevaarlijke charges der zware ruitery. Hierbij moet opnieuw rekening gehouden worden met de psychologie van de ridder. Het is een vaststaand feit dat de paarden een afkeer vertonen om in een menigte voetvolk binnen te dringen. De strijdrossen moeten daartoe gedwongen worden door de ruiters²³. Daarenboven was het zeldzaam dat de ridders in zulk gevecht gewikkeld werden met standvastige formaties voetvolk. Indien deze niet weken, waren de ridders ervan overtuigd dat hun paarden zouden gedood worden, wat hun eigen val en misschien ook hun dood meesleepte. Hun eigen moreel werd dus ongunstig beïnvloed door de hoge moed der vijanden. Het zou dan ook volledig verkeerd zijn hier met ideëen der mechanica te willen uitmaken welke kracht er ontwikkeld werd door een stormende ridder, en hoeveel strijders te voet er nodig waren om daar aan te weerstaan. Integendeel, men mag aannemen dat zelfs in een algemene charge een deel der ruiters bij tijd hun paarden inhielden en ze niet te ver dreven, waarschijnlijk zelfs maar tot aan de wapens der tegenstrevers. Op de Groeningekouter werden aldus de ridders van de graaf van Artois onaangenaam verrast door de moedige houding der opstandelingen, en daar waar de ruiters diep in de gelederen der Vlamingen doordrongen, was dit voorzeker evenzeer te wijten aan een gebrek van vastberadenheid bij de leden der militia, als aan de hevigheid van de aanrit der ridders.

Om al die redenen mislukte vrij dikwijls de eerste aanval der ridders tegen een energieke vijand. Dit was onder meer het geval te Hastings in 1066, tijdens de strijd der Normandische ridders tegen het voetvolk van koning Harold²⁴. Te Bouvines (1214) weerstaan huurlingen, Branciones, in een ronde formatie die amper twee gelederen diep was, met succes aan de aanvallen der ridders, die het niet wagen hen opnieuw te chargeren, uit vrees dat hun paarden zouden gedood worden²⁵. Te Legnano (1176) had het Italiaans voetvolk, de stedelijke militia van Lombardië, reeds met succes weerstand geboden aan de charges der Duitse ridders²⁶. De minderbroeder schenkt hiervoor een

(23) DELBRUECK, op. cit., t. IV, p. 327) geeft het volgend citaat uit de *Schriften* (t. II, p. 147) van generaal von der Marwitz: „Wer je einen Kavallerie-Angriff mitmachte, dem Feinde entgegenging, weisz gewisz, dasz kein einziger Pferd Lust bezeigt, in die anrückende Masse einzudringen, dasz vielmehr jedesmal alle stutzen und umzukehren suchen. Wenn der Angriff nicht vollständig miszlingen soll, musz jeder Reiter sein Tier daran hindern”.

(24) F. LOT, op. cit., t. I, p. 284.

(25) GUILLAUME LE BRETON, *Chronique*, c. 193, p. 285 (*Les œuvres de Rigord et de Guillaume le Breton*, ed. Delaborde, Société de l'histoire de France, 2 vol. Parijs, 1882-1885, t. I): „vallum quoddam de satellitibus armatis et confertissimis duplici serie, in modum rote ad instar castri obsessi”. Dit gevecht vormde slechts een kleine episode in de slag. Cf. F. LOT, op. cit., t. I, p. 233, en J. F. VERBRUGGEN, *Le problème des effectifs et de la tactique à la bataille de Bouvines*, te verschijnen in de *Revue du Nord*.

(26) F. LOT, op. cit., t. II, p. 166. De Italiaanse steden waren op dit gebied

passend voorbeeld dat zijn beschouwingen volledig bevestigt. Op 18 Juli 1304 waren de Bruggelingen er in geslaagd met een klein troepje de overtocht af te dwingen over de moerassen bij Pont-à-Vendin. Gautier van Joinville viel er een groep gemeentenaren aan, samen met minstens zes edelen. Hij hoopte de smalle doortocht vrij te maken door zijn charge. Doch de Bruggelingen waren op die enge ruimte zo dicht geschaard en boden zulke stevige muur van goedendags aan de chargerende ruiters, dat ze er alle het leven bij lieten²⁷. Dit voorbeeld wordt weer bevestigd door de *Chronique artésienne*, en al geldt het hier slechts een onbenullig gevecht, toch mogen we het als typisch beschouwen omdat het op de smalle doorgang hetzelfde voorstelt als een grootse aanval in een vlakke. Het toont duidelijk het falen van de frontale aanvallen der Franse ridders tegen dicht geschaarde gemeentenaren

Waar de edelen echter een kleine groep Vlamingen kunnen omzingelen, zoals dit met de militie van St.-Winoksbergen het geval was, en verder ook met deze van Broekburg, leden de gemeentenaren natuurlijk zware verliezen, of werden ze volledig verpletterd²⁸. Doch dit kon alleen gebeuren met relatief kleine korpsen, daar de weinig talrijke ridders geen grote Vlaamse afdelingen volledig konden omvatten, en het voetvolk zich bij een ernstige bedreiging tegen zijn rug, onmiddellijk in cirkelvorm opstelde, waardoor het in alle richtingen kon weerstand bieden.

Tijdens de slag bij de Pevelenberg komt de nieuwe Franse riddertactiek duidelijk tot uiting. De Vlamingen hadden er hun rug beschermd door drie rijen wagens die aan elkaar verbonden werden, en onbeweegbaar gemaakt waren door het verwijderen van één der wielen. De ridders wagen geen algemene aanval. Zij veinzen er een waardoor bijna alle Vlaamse kruisboogschutters, de Bruggelingen uitgezonderd, de koorden van hun bogen doorsneden en deze wapens naar de poten der paarden wierpen. Een deel der ridders trok vervolgens op naar de rug der Vlaamse phalanx, waar zij te vergeefs trachtten tussen de wagens en de slagorde der gemeentenaren te geraken. Zij streden daarna in kleine groepjes tegen de Gentenaren, opgesteld aan de linkervleugel. Zij konden niet beletten dat de Ieperlingen door een machtige uitval de werptuigen vernielden waarmee de Vlamingen beschoten werden. Gans de voormiddag en een deel van de namiddag werd er door de ridders steeds tegen kleine groepjes gemeentenaren gestreden, welke zij trachtten uit hun grote slagorde te lokken²⁹. In de namiddag hielden de gevechten gedeeltelijk op, daar er vredesonderhandelingen begonnen werden.

de voorlopers der Vlaamse, doch bij hen werd de strijd nog beslist door eigen ridders.

(27) *Ann. Gand.*, p. 59, 8 of 9 ruiters. *Chr. art.*, p. 79, geeft 6 gesneuvelden.

(28) *Ann. Gand.*, p. 43-44, en p. 61.

(29) *Ibid.*, p. 69-79. We geven hier slechts een bondig overzicht van aeze slag, die een voorafgaande critiek op de bronnen vereist, als de slag bij Kortrijk. De verhalen van F. LÖT (*op. cit.*, t. I, p. 268) F. FUNCK-BRENTANO

Bij het vallen van de avond besloten de Vlaamse chefs een machtige uitval te bevelen. Dit offensief optreden had met volledig welslagen kunnen bekroond worden, indien alle troepen er nog hadden aan deelgenomen. Doch de Gentenaren, de Ieperlingen en de milities uit Kortrijk waren te vermoeid, uitgeput door de talloze gevechten en door de dorst. Zij trokken af naar Rijsel. Alleen de Bruggelingen, de strijders uit het Brugse Vrije en nog enkele andere Vlaamse eenheden bleven over voor de beslissende stoot. Het succes van deze verrassende overval was in den beginne overweldigend. In volle paniek sloegen de meeste Franse ridders op de vlucht. Het is op dit ogenblik dat de minderbroeder zijn tweede belangrijke vergelijking maakt met de strijd te Kortrijk. Hij verhaalt inderdaad hoe de Vlamingen de Fransen op de vlucht dreven en ze achtervolgden. Vrij talrijke ridders, waarvan de paarden vermoeid waren, vielen toen in de putten en de grachten, waardoor het slagveld doorsneden was. Hetzelfde ongelukkig voorval geschiedde te Kortrijk, en meer ridders verdronken er dan er sneuvelden. Hier vielen ook Vlamingen in die putten, doch niet zo zeer als de Fransen, terwijl zij de vijand achtervolgden³⁰.

De hardnekkige aanval der gemeentenaren zal echter met geen beslissend resultaat bekroond worden, omdat de ridders de strijd ontweken. Een eerste afdeling Vlamingen bracht de Franse koning in het gedrang. De vorst werd van zijn paard geworpen en met moeite gered tijdens de aanval van een tweede Vlaams korps. De aanvallende milities stootten door tot in het Franse kamp, doch konden niet beletten dat de koning buiten hun bereik opnieuw ridders verzamelde, die na de paniek hun vorst ter hulp snelden. De krachten der aanvallers waren trouwens zeer verzwakt door de strijd en door de aftocht van een groot deel van het leger, zodat zij zich nu ongerust maakten voor een gebeurlijke aanval der ridders in hun rug. Door dit gevoel van onzekerheid en vrees, zagen zij zich gedwongen het slagveld te ontruimen, voor Franse troepen die het zelf niet waagden de terugtocht te belemmeren. Het aanbreken van de nacht deed beide tegenstrevers trouwens afzien van verdere strijd. Het plunderen van het Vlaamse kamp tijdens de slag, het verlies der tenten en der bevoorrading, bleek ten slotte meer beslissend dan het gevecht zelf, daar het de Bruggelingen en de overblijvende Vlaamse troepen verplichtte het slagveld aan de vijand te laten. Volgens de rechtsbegrippen van de tijd betekende dit de nederlaag. De milities echter hebben zich nooit als overwonnen beschouwd, en de latere veldtochten der Fransen, zoals in 1314 en 1315

(*Philippe le Bel en Flandre*, p. 471-73), F. BLOCKMANS, *op. cit.*, p. 84, H. NOUË (*La bataille des Eperons d'or*, p. 91-92) zijn te bondig en houden niet voldoende rekening met de juiste opeenvolging der wapenfeiten. De voornaamste bronnen zijn de *Annales Gandenses* en GUILL. GUIART. Dan volgt de *Chronique artésienne*, die bondiger is, en de *Chronographia regum Francorum*.

(30) *Ann. Gand.*, p. 75. Te Kortrijk waren er dus meer ruiters gesneuveeld in de beken, dan er gedood werden met de wapens. Dit gebeurde vooral tijdens de tegenaanval, die best te vergelijken valt met de aanval te Pevelenberg. De minderbroeder bevestigt hier volledig het getuigenis van L. VAN VELTHEM, *op. cit.*, t. II, 4e boek, c. 34, p. 328, v. 2465-70.

tonen dat de ridderlegers nog steeds meer beïnvloed waren door de herinnering aan hun nederlaag te Kortrijk dan door deze aan de nipte overwinning te Pevelenberg³¹.

Opnieuw geeft de minderbroeder uiterst interessante inlichtingen over de geestesgesteldheid in het nieuwe leger dat door een prachtige inspanning op de been gebracht werd. Ditmaal waren de chefs vastberaden 's nachts met volle maan te strijden, omdat de edelen dan geen snelle charges konden uitvoeren en de Vlamingen niet in de rug konden aanvallen, ofwel, indien er bij dag zou gevochten worden, geen afwachtende houding aan te nemen, doch van in den beginne aan te vallen en al hun vijanden te doden of zelf gedood te worden³². De leiders waren dus vastbesloten de aanvalstactiek, door Willem van Gulik en enkele andere onverschrokken edelen reeds aangeraden juist na Kortrijk, ditmaal volledig toe te passen³³. Philips de Schone was niet alleen verbaasd over de snelheid waarmee het nieuw leger op de been gebracht was, voorzien van een flink aantal nieuwe tenten en allerlei materieel, doch was nog meer bezorgd om hun krachtdadig oprukken, zodat hij aan zijn troepen verbood zich uit het Frans kamp te verwijderen, en ijlings versterkingen deed oprukken³⁴.

De latere nederlagen der Vlaamse opstandelingen vloeien voor een goed deel voort uit de nieuwe Franse tactiek. Te Kassel (1328) valt Zannekin zelf aan met zijn aanhangers. De voordelen geschonken door de dichte phalanx in defensief, gingen hier natuurlijk verloren daar de opstandelingen in drie korpsen aanvielen en niet konden belleten dat de Franse ridders tussen hun afdelingen doordrongen en ze omsingelden³⁵. Te West-Rosebeke (1382) worden de aanvallende Gentenaren, onder Philips van Artevelde, tegengehouden door het Franse centrum, bestaand uit voetvolk en afgestegen ridders, terwijl de zware Franse ruiters op de vleugels opgesteld waren en het dichte, vaste korps Gentenaren aldus konden omsingelen. Het centrum der Fransens

(31) F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, p. 660: 1314: „Philippe le Bel était toujours hanté par le souvenir de Courtrai”. P. 662: „La retraite de l'armée royale, qui se disloqua sans avoir combattu, produisit une fois de plus, en France, une impression douloureuse”. Zie ook H. NOWE, *op. cit.*; p. 108. De veldtocht van 1315 mislukte grotendeels door geweldige regens. De Franse ridders trokken ijlings af, en lieten hun bagages achter. In Doornik dacht men dat een tweede „Kortrijk” plaats gegrepen had. GILLES LE MUISIT, *Chroniques et annales*, ed. H. Lemaître, (Société de l'histoire de France, Parijs, 1905), p. 87.

(32) *Ann. Gand.*, p. 82: „Flandrenses omnes, paucis pavidis exceptis, ad bellum voluntarissimos, omnibus modis cum ipso (Philips de Schone) velle de nocte cum lune splendore pugnare, ne equites sui eos a tergo circumirent, — non enim possunt acies equestres de nocte celeriter equitare, — vel si de die bellum committerent cum eo, nullo modo eos velle stare vel exspectare, sicut fecerant in monte Pavellensi, sed semper procedere et omnes hostes occidere, vel omnes occidi et negotium terminare...”

(33) *Ann. Gand.*, p. 40.

(34) *Chronographia regum Francorum*, t. I, p. 165. *Chronique artés.* p. 91.

(35) Zie de prachtige bladzijden van H. PIRENNE, in: *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, (Comm. royale d'hist., Brussel, 1900), p. XXVIII-XXX.

boog onder de druk, doch kon voldoende weerstand bieden om de ruiters toe te laten de omsingelden te vernietigen³⁶. Noch te Kassel, noch te West-Rosebeke hebben de Fransen hun tegenstrevers aangevallen. De les van Kortrijk was dus wel perfect begrepen, en logische gevolgen waren er uit getrokken!

Doch niet alleen voor die merkwaardige uiteenzetting der evolutie in de krijgskunst tussen 1302 en 1304 is de minderbroeder een uitstekende bron, maar ook voor de scherpe kritiek waaraan hij het gedrag van Gwijde van Namen en zijn oorlogvoering vóór Zierikzee in 1304 onderwerpt.

2. De Kritiek der Oorlogvoering in 1304.

Toen Philips de Schone in September 1302 zelf met een machtig leger aan de grens van het graafschap verscheen, zocht hij niet zijn heil in een nieuwe veldslag. De herinnering aan Kortrijk lag nog te fris in de geest zijner ridders en de vorst hoopte zijn arme vijanden door uitputting tot onderwerping te dwingen. De minderbroeder drukt er op dat de koning dacht dat zijn tegenstrevers onmogelijk in staat zouden zijn gedurende lange tijd hun talrijke troepen te bevoorraden. Doch Jan en Gwijde van Namen en Willem van Gulik kozen voor de gemeentelijke troepen een uitmuntende stelling te Flines, waar zij voeder genoeg voor hun paarden vonden en door een aangepast terrein met minder troepen het hoofd konden bieden aan de vijand. In het Vlaams kamp waren de meningen verdeeld over de manier waarop de oorlog zou voortgezet worden. Willem van Gulik en enkele andere onstuimige chefs, wensten recht naar de vijand op te rukken en hem terstond aan te vallen. Jan en Gwijde van Namen, met een andere groep leiders, integendeel slaagden erin een meer voorzichtige gedragslijn te doen aanvaarden. Tenslotte leed het Franse leger zelf door gebrek aan bevoorradingsmiddelen de talrijke paarden der ridders vrij snel alle voeder uit de streek verbruikt hadden³⁷.

Doch, terwijl een offensief tegen de Franse koning verkeerd bleek, werd er aanvallend opgetreden tegen zijn zwakkere bondgenoot: de graaf van Henegouwen en Holland. In 1303 belegerden Jan en Gwijde van Namen Lessen, dat op 2 April ingenomen werd. Vervolgens werd een inval in Zeeland op touw gezet en weldra was, na de verovering van Middelburg, gans Walcheren in het bezit der Vlamingen. Een wapenstilstand volgde. In 1304 werden de vijandelijkheden hernomen. Een nieuwe zegepraal op het eiland Duiveland (21 Maart) voerde vervolgens het leger van Jan en Gwijde van Namen tot in Schouwen, waar zij het beleg sloegen voor Zierikzee³⁸.

De Vlamingen hadden toen, zoals tijdens een aanzienlijke periode van hun strijd tegen de Franse koning en de graaf van Henegouwen

(36) F. LOT, *op. cit.*, t. I, p. 451-452. H. DELBRUECK, *op. cit.*, t. III, p. 459-64.

(37) *Ann. Gand.*, p. 40.

(38) *Ibid.*, p. 50 en 57. H. NOWE, *op. cit.*, p. 85 en 89-90.

en Holland het geval was, vier legers opgericht: een ervan onder Gulik beschermde het Z.W. van Vlaanderen. Het tweede verdedigde de passen en de toegang tot Z.O. Vlaanderen. Een derde afdeling beschermde het Zwin en de Vlaamse Kust tegenover Zeeland. De verdediging van het Zwin werd reeds in 1302, onmiddellijk na de slag bij Kortrijk ingericht³⁹ en van daar vertrok de aanval tegen Walcheren en de andere eilanden. Het vierde leger was in de eilanden, in Schouwen vooral, vóór Zierikzee⁴⁰.

Om zijn bondgenoot te steunen en Zierikzee te ontzetten, zond Philips de Schone een vloot onder leiding van de Genuese admiraal Renier Grimaldi, bijgestaan door Jean Pedogre uit Kales. Deze krijgsmacht bestond uit een 38 tal grote schepen en 11 galeien, waarbij Willem van Henegouwen nog 5 schepen voegde⁴¹. De vloot van Gwijde van Namen bestond uit meer kleine vaartuigen dan de Frans-Hollandse, die integendeel er meer grote telde. Daarom hadden Jan van Namen, die zijn broeder voor Zierikzee verlaten had, bij het vernemen van het oprukken van Philips de Schone tegen de zuidergrens van Vlaanderen, en Jan van Renesse, die Utrecht bezette, Gwijde van Namen aangeraden geen zeeslag te aanvaarden. Een strikt defensieve houding bleek hier opgelegd door de verhouding der krachten. Dit was des te meer gewettigd daar Gwijde van Namen sterker was te land en gemakkelijk zijn schepen kon op het droge trekken, of met zijn kleine vaartuigen elke ontscheping van de tegenstrever kon bemmeren.

Stoutmoedig en onvoorzichtig echter, aanvaardde Gwijde de zeeslag en zijn vloot werd de tweede dag van de strijd volledig verslagen. De Vlaamse schippers leden er zware verliezen⁴². Een deel van hun vloot kon nog vluchten, doch de te ridderlijke aanvoerder dacht aan geen wijken, werd gevangen genomen en naar Parijs gevoerd. Het nieuws der overwinning schonk vertrouwen aan de Franse koning, terwijl het moreel der Vlamingen voorzeker een gevoelige deuk onderging.

(39) J. COLENS, *Le compte communal de la ville de Bruges. Mai 1302 à février 1303*, (Société d'émulation de Bruges, XXXV, 1885), p. 150-151: uitrusting van schepen in het Zwin, bewaakt door huurlingen.

(40) *Ann. Gand.*, p. 62: 4 legers. Het is mogelijk dat de schrijver 2 legers in Zeeland en Holland plaatst; we achten dit echter minder logisch.

(41) Voor de slag bij Zierikzee: zie CH. DE LA RONCIÈRE, *Histoire de la marine française*, t. I, Parijs, 1899, p. 369-370. G. GUIART, *op. cit.*, p. 267-268, v. 18064-76 en p. 269, v. 18206-14, geeft die getallen voor de vloot. MELIS STOKES, (*Rijmkronek*, I, IX, v. 660 en vgd.) geeft 59 schepen: zie F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel*, p. 469, n. 7. Bibliographie over deze zeeslag: *ibid.*, p. 470, n. 4. Er is echter in de verhalen van La Roncière en F. Funck-Brentano geen gebruik gemaakt van de onuitgegeven Brugse stadsrekeningen: 1303 en 1304, die waardevolle aanduidingen geven betreffende de Vlaamse schepen.

(42) *Ann. Gand.*, p. 63-65. De onuitgegeven Brugse stadsrekeningen bevatten de vergoedingen betaald aan de schippers die er hun vaartuigen verloren: Rek. van 1304, (Juni-October), fo 37 vo-39 vo; 1304 (October-Februari), fo 42 vo-43; fo 55; fo 56 vermeldt hoge sommen, uit te keren

De minderbroeder kan dan ook niet instemmen met het onbezonnen gedrag van Gwijde van Namen en maakt hiervan gebruik om de algemene oorlogvoering in 1304 en de handelwijze van de jonge prins te kritikeren⁴³ Onder het motto: «Niemand kiest jonge lui tot leiders, omdat zij niet voordurend voorzichtig blijven» brengt hij de volgende kritische beschouwingen uit:

1. Gwijde heeft gezondigd, evenals Jan van Namen trouwens, aan overmoed. Wanneer zij hoorden dat een machtig vorst als Philips de Schone, oprukte tegen Vlaanderen, hadden zij een wapenstilstand moeten sluiten met Willem van Henegouwen en de Hollanders. Dit bestand zouden zij gemakkelijk bekomen hebben. «Er bestaat immers geen machtig koning of vorst onder het christen volk, die, tijdens het beleg van een stad van de Franse koning, of van een bondgenoot ervan, en vermelde koning rukt met gans zijn leger binnen in het land van de belegeraar om het te vernielen en te bestrijden, dan niet zonder schaamte of schande, en zelfs met eer, het beleg zou mogen verlaten en met al zijn aanhangers een zo machtig vorst tegemoet zou mogen snellen.»

De minderbroeder veroordeelt hier dus de verspreiding der Vlaamse strijdkrachten. Hij raadt aan Schouwen te verlaten, en met deze strijdkrachten naar Vlaanderen te trekken, waar zich het voornaamste krijgstoneel bevindt. Daar moeten alle krachten verenigd worden tegen de machtigste vijand, Philips de Schone.

Deze kritiek is natuurlijk volkomen gewettigd. Nu waren de Vlamingen overal verzwakt, en zij leden niet alleen de nederlaag ter zee vóór Zierikzee, waar ze gemakkelijk had kunnen vermeden worden, doch verloren er ook niet alleen hun vloot, wat aan de stad Brugge zeer grote schade berokkende, doch ook een leger van een 3.000 man in het eiland Schouwen. Enkele weken later zullen zij mislukken te Pevelenberg, waar Philips de Schone vertrouwen gevonden had in de overwinning vóór Zierikzee.

aan de vreemde schippers uit Bayonne, Spanje en Duitsland (Oosterlingen), waarvan de opgeëiste schepen vóór Zierikzee verloren gingen. Nog in 1307 (fo 37) bleven er personen te vergoeden voor verlies van schepen. We hebben nauwkeurige gegevens voor de kleine schepen: op 65 vaartuigen ontsnapten er nauwelijks 10. We kennen echter het aantal grote schepen niet. Deze vaartuigen behoorden voorzeker gedeeltelijk tot de vreemde boten, waarvan we alleen de globale sommen der uitgaven kennen. Guiart en Melis Stoke overdrijven geweldig de Vlaamse strijdkrachten. We kunnen ons een idee vormen van de getalsterkte der Bruggelingen die in April 1303 vertrokken: dit gemeenteleger bevatte 3 schepen, 200 kruisboogschutters uit Brugge, 183 serianten, en volgens een berekening gesteund op het aantal scheepslui gebruikt in de vaartuigen: ongeveer 830 leden der ambachten. Totaal: 1216 krijgers, door Brugge alleen gezonden. (Stadsrekening voor 1303, deel I (2 Februari 1303-26 Mei), fo. 29-30). De getalsterkte van ongeveer 3.000 Vlamingen, door de minderbroeder verschaft (*Ann. Gand.*, p. 48) schijnt dus zeer dicht bij de werkelijkheid. In 1304 waren er misschien wat meer strijders. Er zouden er 3.000 achtergebleven zijn (*Ann. Gand.*, p. 65) op Schouwen, na de nederlaag.

(43) *Ann. Gand.*, p. 66-67.

2. Gwijde heeft, tegen de raad van zijn broeder en van de bekwame chefs in, zelf nog zijn krachten verdeeld op het krijgstoneel waar hij bevelhebber was. Hij heeft immers, terwijl hij een zeer machtige en flink versterkte stad belegerde, zijn vijanden nog ter zee aangevallen. Dit was des te onvoorzichtiger daar hij gemakkelijk zijn grote schepen op het strand had kunnen in veiligheid brengen, of dicht er bij, zodat de vijand ze niet kon aanvallen, tenzij met groot gevaar. Te land beschikte hij over de beste troepen, en zijn talrijke kleine schepen hadden de kust kunnen verdedigen.

Het is duidelijk dat ook deze kritiek volledig gegrond is, wat trouwens eveneens het geval is met de derde beschouwing.

3. Hier stuurt de minderbroeder Gwijde nog het verwijt toe zich niet bij tijd teruggetrokken te hebben en door een verkeerde opvatting van de ridderlijke eer zich te hebben laten gevangen nemen door de vijand. Hij had door zijn aanwezigheid te Pevelenberg het leger kunnen bijstaan, ofwel de Vlamingen die in Schouwen achtergebleven waren, ter hulp kunnen snellen. En de belezen kronijkschrijver haalt hier het voorbeeld aan van Julius Caesar, die tweemaal op de vlucht gedreven werd door de Britten, doch zich nooit liet vangen en in de derde krijgstocht zijn vijanden overwon.

Zonder twijfel heeft de minderbroeder hier zijn inlichtingen bekomen uit de omgeving der edelen, die Gwijde van Namen aangeraden hadden elke slag met de Franse vloot te vermijden. Het blijkt eveneens uit de verdere inlichtingen over de veldtocht in Zeeland. Passend merkt F. Funck-Brentano op dat schrijver zeer juist ingelicht was, voor al wat de overgave der Vlaamse strijdkrachten op Schouwen betreft⁴⁴. Voorzeker was dit eveneens het geval voor zijn beschouwingen over de Franse riddertaktiek, na de slag bij Kortrijk en te Pevelenberg. Zonder twijfel hebben edelen uit het Vlaamse kamp hem ook op dit gebied ingelicht, of zijn persoonlijke waarnemingen bevestigd. In het formuleren van zijn kritiek op het gedrag van Gwijde van Namen heeft de minderbroeder blijk gegeven van een gezonde kritische geest. Zijn tekst verdient om die redenen, en om de zeldzaamheid van dergelijke beschouwingen in het werk van clerici, de aandacht der historici die zich bezig houden met de geschiedenis van deze woelige doch heroïsche periode uit de ontwikkeling van het graafschap en der steden.

(44) *Ibid.*, p. 66, n. 2.